

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend. . .

De Reformatie

jaargang 59 / 32

5 mei 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Eschatologie en ethiek II

KORT GEHOUDEN

Adhaesie

UIT DE SCHRIFT

'Ik ben die man' (Praktisch syllogisme)

KERKELIJK LEVEN

Jongeren en geloof

BOEKBESPREKING

Geloof en sociale wetenschap/ Spoorwijzer voor het Nederlands onderwijs/'Opdat vervuld zou worden'

Boekaankondigingen

Gedicht

Na de verwachtingen van de joodse apokalyptiek volgt in het proefschrift van Van Bruggen een bespreking van de hervormde theoloog W. Aalders. Kenmerkend voor hem zijn aansluiting bij de apokalyptiek en een 'gnostisch-dopers' denken dat in zijn ethiek wereldmijding tot gevolg heeft. Aalders aanhalen als voorbeeld van de kwalijke gevolgen van het eerste denkmodel gaat echter als conclusie te ver.

Eschatologie en ethiek II

Het 'denkmodel', dat W. van Bruggen in zijn dissertatie als eerste aan de orde stelt, zo bleek in het vorige artikel, is de voorstelling: De komst van het Koninkrijk is louter te danken aan Gods werken, menselijk handelen doet er niet of nauwelijks toe.

Nadat nu eerst aandacht gegeven is aan de (joodse) Apokalyptiek als representante van deze visie, volgt nu de herv. theoloog W. Aalders. Van hem deelt v. Bruggen nu al meteen mee: 'Naar eigen getuigenis' bevindt deze zich in de apokalyptische hoek.

Nu is het opmerkelijk, dat juist Aalders in zijn publicaties zich fel keert tegen chiliaistische en utopische dromen en bewegingen. Men zou dus hem niet aanstonds zoeken in de 'apokalyptische hoek'.

De vraag is nu: Faalt Aalders in zijn voorstelling over de verhouding van het handelen van God en van de mens in de geschiedenis met het oog op de toekomst, zoals v. Bruggen meent te moeten constateren?

■ De eerste vraag

Wat nu betreft het belijden inzake het louter handelen van God ook als het gaat om de verwachte toekomst, spreekt Aalders duidelijke taal. In deze wereld mag bekend worden de bijbelse toekomstverwachting: Gods openbaring in Jezus Christus. En God wil deze wereld in stand houden, omdat Hij ons heenvoeren wil naar de belofte. Want God heeft in Jezus Christus een deur geopend naar een waarlijk nieuwe en andere werkelijkheid: de nieuwe schepping, een onwankeikbaar Koninkrijk. Nu valt spoedig op, Aalders' uitgesproken pessimistische waardering van de geschiedenis. Na de zondeval is 'het vlees' als duistere macht door de scheppingsordeningen heengebroken en bracht dood en verderf. Maar van die 'duistere macht' leest Aalders al in Gen. 1,2: 'duisternis op de vloed'. Dit 'vlees' (deze duistere chaos-macht, Gen. 1,2) was er dus al vóór de val van engelen en mensen, hoewel de schepping (schrijft Aalders) wel 'goed' was.¹ De zondeval was dan ook niet een 'onbegrijpelijke, duistere tragedie'. Sinds de zondeval is het een geschonden, stervende, wereld, die alleen maar ondergaat, zetel van 'de overste van deze wereld'. Aalders spreekt van 'gedemoniseerde natuur'. Wij moeten dan ook 'met bijbels geloofsrealisme' de cultuur en de geschiedenis blijven zien in het teken van Genesis 10. Daar wordt nl., schrijft Aalders, in de toledooth van de zonen van Noach, de geschiedenis van 'het vlees', verkondigd als 'messiaanse cultuur', onder de doem van de dood.²

In dat licht moet nu wel gelezen worden: God heeft in Jezus Christus een deur geopend naar een waarlijk nieuwe en andere werkelijkheid, de nieuwe schepping. En uitzicht op dit Koninkrijk bevrijdt ons uit de nood-situatie, waarin wij thans als christenen verkeren.

521

Deze pessimistische geschiedbeschouwing noemt v. Bruggen een duidelijk kenmerk van een apocalyptische visie, zoals die kon worden geconstateerd bij de joodse Apocalyptiek in de inter-testamentaire periode. Toch is zo niet onderkend de aard van dit pessimisme. Het joodse is te typeren met woorden als van ps. 79,4-7 of naar ps 74: 'Onze tekenen zien wij niet, geen profeet is er meer, niemand onder ons die weet tot hoe lang' (vers 9). Zo spreekt Aalders *niet*. Hij ziet Gods tekenen zeer wel: in Gods nieuwe schepping, hier en nu. (vgl. ook v. Bruggens typering van dit pessimisme op pag. 97)

Maar het mag niet ontgaan, dat zijn pessimisme er is, omdat hem benauwt de verdervende macht van de satan en de zonde in de geschiedenis, in de kerk. Hij zegt niet, dat het leven op aarde een hel geworden is. Gebleven zijn van de scheppingsgaven 'de vonkjes en overblijfselen van de schepping', waardoor mogelijk werd (!) samenleving, orde, gemeenschap. Maar aan de wereld in onze tijd ontzegt Aalders zelfs deze 'overblijfsels van de schepping' 'Wij leven definitief in een na-christelijke wereld met apocalyptische trekken.'³ Toch, in die bewogenheid, die zijn schrijven kenmerkt⁴, is hij van de vaste grond van Gods openbaring afgeraakt en verstrikt in een gnostisch-dopers dwalen. Dat blijkt al, als hij de bijbelse verkondiging: 'Toen formeerde de Here God den mens van stof uit den aardbodem', Gen. 2,7 nu zo uitlegt: in hem (de mens) was daarom van den beginne de donkere neiging tot chaos, tot anarchie. Vanuit de stoffelijkheid en lichamelijke komen dan ook de verzoeken van de boze tot ons. En uit zijn boek: Schepping of geschiedenis, geeft Van Bruggen nog dóór: de kwalificaties: geschiedenis als 'ontscheping': van de tijd wordt gezegd, dat die 'de wereld hoe langer hoe verder en definitiever van haar goddelijke afkomst afvoert', ja, dat de tijd 'zondig' is, 'rebellie', 'Godsmoord'.⁵

Niet alleen blijft nu zo bij Aalders in de schemer wat bijv. de Heid. Catechismus, naar de Schriften, belijdt in de vragen en antwoorden 27 en 28 (Z. 10), maar niet tot haar recht komt de traditie als heilselement: het groots gebeuren, dat de tijden gevuld mochten zijn met het heil dat al rijker op ons toekomt! De bijbelse verkondiging, dat de Geest der verlossing werkte sinds de zondeval en m.n. in heel de geschiedenis van Israel, wordt niet gehoord als Aalders schrijft: 'Eerst als op Pinkster het vuur van de Geest en het licht van de hemel zich uitstort over velen, is er een gemeente'.⁶

■ Eschatologie

Het gnostisch-doperse in Aalders' visie is dan ook merkbaar in zijn eschatologie en in wat hij verstaat onder het handelen van God, inzake de toekomstverwachting. De verlossing is nl. volgens hem in de plaats gekomen van de schepping, omdat die door de zonde dusdanig slecht was geworden, dat er een nova creatio (dus *niet* een herschepping of vernieuwing van de schepping, maar een geheel nieuwe schepping) moet komen.

Maar dan is die nova creatio ook niet het Koninkrijk van God naar de Schriften: het rijk van God als de totale geschapen werkelijkheid in haar verlore staat. Bij Aalders komt dan ook niet uit, dat het historisch-eschatologisch handelen van God behoort tot de essentie van het christelijk geloof!⁷

Het eschaton is er, althans in aanvang, reeds hier en nu, maar dan in de versmalling van: de gerechtvaardigde, verlore mens, maximaal: 'de Gemeente'. Als Gods Gemeente is ze nu reeds gebracht in een 'welhaast apocalyptische situatie'. Dat is haar 'exodus' (weg 'uit de tegenwoordige boze wereld'). Ze is immers in het nieuwe heiligdom (Christus), met God verzoend, gereinigd, binnengegaan: het hemelse Jeruzalem. Wel leven we hier nog met een Nebo-uitzicht en een Thaborvisioen van het hemelse Jeruzalem, maar dat maakt het ons-onmogelijk onze liefde te leggen in het aardse.⁸

Het leven hier en sterven van de Christus, diens opstanding en hemelvaart, is voor Aalders 'historisch gebeuren'. Maar dat wil dan zeggen, dat de Zone Gods, in dit gebeuren, de geschiedenis heeft te niet gedaan en overwonnen. Het is 'de beëindiging en demping' van de zondige rebellie van de historie.⁹

■ Ethiek

Het tot nu toe vermelde moet ook typeren Aalders' ethiek.

Wij (de ware gelovigen) mogen leven onder Gods regenboog, d.i. onder de hoede van de hoop: de belofte van de Verlosser, die het heil zal brengen. Woldring/Kuiper schrijven (concluderend): 'Theokratie is voor hem geen wereldse heilsstaat, maar — met Groen — het streven naar een vluchtheuvel en herberg voor de christenheid in deze turbulente en chaotische wereld', waar 'als een oase van vrijheid en gerechtigheid ruimte bleef voor de evangelieprediking . . . en het christelijk leven'.¹⁰

Maar die 'vluchtheuvel en herberg' is dan toch de (verscholen) 'Gemeente' *binnen* de kerk. En van dat christelijk leven zegt

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur),
DS. C. J. SMELIK,
DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS,
PROF. DR. J. DOUMA,
PROF. J. KAMPHUIS,
PROF. DR. C. TRIMP,
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99, 8050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE:
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25, 4460 AA Goes
Tel. (01100) 15951

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toe-
gestaan artikelen uit dit blad over
te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

Aalders: het is staan in het heden met het sterke besef van 'nog niet' en dat noemt Aalders eerder een 'stervenskunst' dan een geheel eigen 'levenskunst'. Aalders herinnert aan dr Abr. Kuyper, die zijn 'kleine luyden' voorging in het 'streven naar gelijkwaardigheid met andere volksgroepen'. Er was geen levensterrein of zij traden dat binnen met een eigen organisatie. En men deed het onder de banier van koning Christus en met het doel om de samenleving te kerstenen. Maar (waarschuwt Aalders): let op de bijverschijnselen bij die poging tot doorbraak: geloofsarmoede, gemis aan Godservaring.¹¹ Hij wijst dan ook nadrukkelijk af de mening, dat het evangelie, ook Jezus Christus, ook het geloof, binnenwerelds, praktisch, toepasbaar, nuttig en vruchtbaar gemaakt kunnen worden. Het evangelie is exodus, uittocht, of het is niet.

Wel hoort u nog: 'Een profetisch-geïnspireerde élite, een geestelijke aristocratie, kan fungeren als een zuurdesem'. Maar dat wordt meteen afgezwakt in: 'Maar dan door haar geloof, gebed, getuigenis. En dat betekent dan: afgaan van de brede en algemene weg van de schare en haar leidslieden en gaan het nauwe, kronkelige en doornige pad van eenzaamheid en onbegrepenheid'.¹² De verkoren Gemeente heeft hier al als nieuwe schepping met de oude schepping niets meer gemeen, het tijdelijke is hier al vervangen *door het eeuwige*.¹³ Het afwijken van het reformatorisch spoor naar gnostisch-dopers denken deed Aalders een Ethiek schrijven, die zich kenmerkt door machteloosheid. Tegenover een zo reddeloos verdorven wereld en binnen (!) een kerk, die vanwege een 'alternatieve secularisatie-theologie' dreigt onder te gaan¹⁴, klinkt het als een machteloos maar berustend belijden: 'Is er dan voor de gelovige belijders echt nog iets te doen (meer dan zich 'onbesmet bewaren in de wereld') op deze aarde?'

Deze visie heeft nu ook te maken met het (reeds genoemde) felle ageren van Aalders tegen (moderne) utopische bewegingen. (Utopie = wijsgerig en/of theologisch droombeeld van een toekomst, die in vrede en gerechtigheid op aarde nog zal beleefd worden).

Als Aalders bijv. schrijft: 'Door het utopisch denken worden tenslotte krachten losgewoeld, die funest zijn: geestdrijverij van goddeloosheid, anarchie van de wetteloosheid, een proces van maatschappelijke vernieuwingen, waardoor het bestaan steeds meer overspannen en meer ontwricht wordt'¹⁵ kan dat niet weersproken worden.

Toch moet deze scherpe veroordeling gezien worden in verband met Aalders' ethiek. Juist, omdat hij te weinig oog heeft voor de geschiedenis en de menselijke cultuurtaak, zet hij zich zo fel af tegen een utopisch denken dat vooruit wil grijpen op het messiaanse rijk.

Prof. van Ruler schreef in 1971 een verhandeling over ultra-gereformeerd.¹⁶ In deze schets is, in meer dan ene trek, ook Aalders kenbaar. Zo al inzake de eeuwige Raad van God, die in feite ook bij hem gaat functioneren als decretum horribile (afschrikwekkend goddelijk besluit). Op die lijn is dan óók het gevaar van, wat Van Ruler noemt: het naturaliseren van de zonde, d.w.z. die is dan a.h.w. een gegevenheid. Bij Aalders heeft ook het horen van het evangelie minder waarde dan het inwendig werken van de Geest en is er van het effect van het Woord in de wereld minder verwachting. Dan is ook niet verrassend een devaluatie van de kinderdoop.¹⁷

Aalders acht de kinderdoop wel van grote betekenis, maar noemt die toch 'slechts het voorportaal van de volledig christelijke doop, de nieuw-testamentische, de Pinksterdoop'.¹⁸

Woldring/Kuiper schrijven: 'Ongetwijfeld lopen er lijnen naar de z.g. Nadere Reformatie uit de 17e en 18e eeuw'.¹⁹ Maar gezegd kan worden: Er is verwantschap met (de oorspronkelijke) Luther. En vanuit bepaalde 'lutheranismen'²⁰ gaat een lijn naar de Nadere Reformatie²¹, die dan via H. Kohlbrügge (de man van een Lutherse lijn in de gereformeerde theologie', zo W. H. Velema) ook duidelijk herkenbaar is bij Aalders.

Tenslotte moet worden toegestemd, dat Aalders inderdaad, en dat trouwens 'naar eigen getuigenis', zich bevindt in de apocalyptische hoek. Een zeer gevaarlijke hoek! Immers, als zo uitsluitend het Koninkrijk verwacht wordt (al dan niet onder het bepalen van een nabije datum), kan christelijk leven worden: almeer, òf: dat van een al strengere wereldmijding, òf: van een toenemende wereldgelijkvormigheid. Als zo nabij is (althans uiterst gespannen verwacht wordt) de komst van de Zoon des Mensen, is het oog louter gericht op de wolken, waar Hij verschijnen zal. Het hart trekt zich af, almeer van de aardse plichten. De wereld wordt overgegeven aan haar onherroepelijke ondergang (het doem-denken!).

Maar evenzeer is mogelijk dan de levenshouding, waarin niet meer brandt de vraag: hoe als christen te leven, te spreken en te

handelen in deze wereld; hoe hier te staan in de christelijke ambtsdienst. Weg valt de vraag van ps. 119:19. In deze levenshouding dreigt dan juist het gevaar van wereldgelijkvormigheid. Als alles toch nieuw wordt – en wie weet hoe spoedig – neem dan maar van wat hier toch onder Gods vloek ligt, wat nog te nemen en te genieten valt. Dan wordt deze wereld maar 'opgebruikt' (ten einde toe gebruikt. 1 Cor. 7:29-31).

Zegt W. van Bruggen nu (concluderend): Ook bij Aalders als representant van het door mij genoemde (eerste) model, blijkt, dat dit model onaanvaardbaar is; dan is *ons* oordeel: zoals Aalders het ons voorstelt en uitwerkt, wijzen wij het ook af.

G. Hagens

¹ W. Aalders, *Burger van twee werelden*, Den Haag, z.j., p. 13 e.v.

² W. Aalders, a.w., p. 22 e.v.

³ W. Aalders, a.w., p. 166 e.v.

⁴ Aalders zegt zelf, dat hij gebukt gaat onder 'de druk van de wereld en van de geschiedenis' en hij spreekt van 'de greep van de tijd', van de 'benauwende dynamiek'. (Van Bruggen, *Futurum en Eschaton*, Nijkerk, 1983, p. 15).

⁵ Idem, p. 16.

⁶ W. Aalders, a.w., p. 127 e.v.

⁷ Het kernwoord in Aalders' toekomstverwachting is dan ook niet: voleinding of vervulling, maar: herhaling, en wel: herhaling van de 'gouden eeuw' van het begin der tijden.

⁸ W. Aalders, a.w., p. 176 e.v., 189.

⁹ In dit verband nog de opmerking van Woldring/Kuiper (in: *De Reformatorische maatschappij-kritiek*, Kampen 1980, p. 317), dat Aalders onderscheidt tussen (profane) geschiedenis en historie. De profane geschiedenis is in haar hoofdlijnen er één van verval. Geschiedenis krijgt eerst dan 'historisch karakter', als ze met het evangelie mee-getuigt.

¹⁰ Woldring/Kuiper, a.w., p. 322.

¹¹ W. Aalders a.w., p. 197.

¹² W. Aalders, *Man en vrouw in een revolutionaire tijd*, Den Haag 1974, p. 126.

¹³ Bij Aalders kan men niet maar spreken van het thans zo gebruikelijke verticalisme tegenover horizontalisme. Het verticale bij Aalders is louter een hogere, religieuze wereld, de nieuwe schepping contra de oude schepping.

¹⁴ W. Aalders, 'De dwaasheid van de alternatieve theologie', in: *Breuklijnen in kerk en theologie*, Kampen 1974, p. 58 e.v.

¹⁵ W. Aalders, *Man en vrouw in een revolutionaire tijd*, p. 141 e.v.

¹⁶ Vgl. wat J. Kamphuis schrijft over het radikalisme als min-achting van de geschiedenis en van het historisch geworden, in: *Signalen uit de Kerkgeschiedenis*, Groningen 1975, p. 54.

¹⁷ Zie noot 18.

¹⁸ Aalders over 'Doop en opvoeding' in: *Man en vrouw in een revolutionaire tijd*, p. 178 e.v.

¹⁹ Woldring/Kuiper, a.w., p. 454 noot 120.

²⁰ Vgl. diens 'theologie van het kruis', zijn visie aangaande de demonische wereld, de twee rijken en zijn ongelof t.a.v. een mogelijke christelijke samenleving (een corpus christianum). Zie bijv. W. J. Kooiman, *Luther, zijn weg en werk*, Amsterdam 1954, p. 22 e.v., 108 e.v., 149, 210; of: *Rondom het Woord* (theol. etherleerg.) 25e jrg. nr. 3, m.n. p. 8 e.v., 79, 87, 91.

²¹ Zie de (beknopte) typering in 'De Reformatie', Jrg. 58 nr. 48 (art. over: Geloofs zekerheid enz. van A. N. Hendriks).

KORT GEHOUDEN

Adhaesie

Niemand zal ontkennen dat er in Heemse werk aan de winkel is. Toen het ND meldde dat er ruim 350 stukken te behandelen zijn schrokken velen daar toch wel van.

Onder die 350 stukken bevinden zich ook – in de gauwigheid heb ik 't even geteld – ruim 40 'adhaesie-betuigingen'. Diverse kerkeraden en classes geven een korte adhaesie-betuijing aan een ingediend voorstel of rapport.

Die figuur van 'adhaesie' is de laatste jaren sterk gegroeid onder ons. Op zichzelf genomen kan dat gezien worden als een teken van meedenken en meeleven bij de kerkeraden. En dat is natuurlijk een goed ding.

Toch moeten we ons wel realiseren welke kant we ermee opgaan. De hoeveelheid 'adhaesie-betuigingen' neemt toe, en als nu eens alle 264 kerkeraden zulke brieven gaan schrijven naar de generale synode over allerlei agenda-punten, dan kan het aantal van 350 stukken wel eens aangroeien tot over de 1000. En al zijn ze kort van inhoud, ze moeten toch de synode passeren, nadat ze door een synode-commissie geïnventariseerd zijn.

Bovendien – en dat weegt zwaarder – de figuur van 'adhaesie' is geen kerkrechtelijke figuur. De K.O. kent die niet. Wel legt de K.O. de weg vast van de kerkelijke behandeling: van de kerken naar de classis en van de classis naar de particuliere synode. Daarom is het mijns inziens onjuist wanneer een classis alleen maar adhaesie betuigt aan een voorstel van één der kerken. Een classis moet (al dan niet) zo'n voorstel overnemen, met schrapping en/of toevoeging van argumenten, en doorzenden naar de synode.

Gaan we de weg van het adhaesie-betuijen uitbouwen, dan krijgen we eigenlijk een tweede kerkelijke weg, waarbij alle 264 kerken ieder voor zich hun standpunt kenbaar maken. En een generale synode moet dan het aantal voor- en tegenstanders maar tegen elkaar afwegen?

Dan zitten we op een verkeerd spoor. Want een generale synode heeft niet tot opdracht om de stemmen van de kerken te tellen, maar om de argumenten van de kerken te wegen!

Daarom zou het mijns inziens wijs zijn om met elkaar die toename van adhaesie-betuigingen wat af te remmen. Een adhaesie-betuijing heeft alleen zin, wanneer daarbij nieuwe argumenten geleverd worden.

Nogmaals: het meedenken en meeleven door kerken en kerkeraden is toe te juichen. Maar het is kerkrechtelijk juist en ook vruchtbaarder, wanneer dit geschiedt langs de ene afgesproken kerkelijke weg.

Expres heb ik met het schrijven van dit stukje gewacht tot de sluitingstermijn voor het inzenden van stukken naar de generale synode voorbij zou zijn. Want het ging me er niet om nú reeds de stroom af te dammen. Maar het lijkt me wel goed om ons voor de toekomst hierover nader te bezinnen. Voor die bezinning hebben we volop de tijd. U hoeft dus nog niet, geachte lezers, al dan niet adhaesie te betuigen aan dit kort gehouden 'Adhaesie'.

C. J. Smelik

Hij heeft geloofd . . . in God, die de doden levend maakt.

Rom. 4 : 17.

„Ik ben die man”¹ (Practisch syllogisme)

Tot David zei de profeet Nathan eens in een betekenend uur: *Gij zijt die man*.

Dat was een opschrikkend moment geweest. De profeet had den koning 'een geval' voorgelegd, en de koning, gewend aan recht spreken – had „het geval” van op een afstand bekeken, en toen gezegd: die man, dien ge daar „tekent” is schuldig. Dat was zijn „theoretisch syllogisme”, om een bekend woord te gebruiken.

Maar toen had de profeet ineens gezegd: „*Gij zijt die man*”; het wordt tijd, dat Uwe Majesteit eens komt tot een „practisch syllogisme”. Het is geen „geval”, dat U „objectief” is „voorgelegd”, maar het is een stuk van uw eigen ingeschreven biografie; die man, die naar uw „theoretisch” inzicht de doodstraf verdiend heeft, dat zijt gij zelf.

Toen brak *het geloof* in David door; denk maar aan psalm 51. Want geloof is nooit „theoretisch” maar het is een kwestie van „practische syllogismen”; IK ben die man. *Theoretisch* zegt men, met Martha uit Joh. 11: straks worden „de graven” opengeworpen. „Practisch”, d.w.z. zich zelf erin betrekking, spreekt Gods kind: *ik* ben zo’n graf, en *ik* word opengeworpen; hier naast mij staat Hij, die aan mij vervult, dat Hij IS de opstanding en het leven.

Zo’n graf was Hanna, Samuëls moeder geweest: zij kreeg haar „van God begeerden” zoon. En toen ging zij zingen (en alle dogmatische mensen spitsen ambtshalve

daar de oren): *De Heere maakt dood en maakt levend* (1 Sam. 2 : 6). Ik was een steriele, en nu leef ik, en draag *Ik* – het practisch syllogisme. *Ik ben die dode vrouw, en ik ben levend gemaakt*.

Niet anders staat het met Abraham, den man van moeder Sara, Hanna’s eerste moeder. Paulus spreekt daar over Abraham, die *álmaar bleef geloven*. Hij deed dit „coram Deo”, „ten overstaan van God”, zo zegt, naar de o.a. juiste woordverbinding, de apostel. Want Abrahams geloof is een volhårdend betrouwen op de belofte. Volhårdend en vást.

Want hem was beloofd, dat hij vader zou worden van vele „ethné”; de belofte reikte dus verder dan *één* stam van bloedgemeenschap. Hoewel, óók die bloedgemeenschap was hem toegezegd als „zijn” volk, waarvan hij vader zou zijn.

Niets evenwel wees erop, dat die belofte in vervulling zou kúnnen gaan. Integendeel: alles scheen uit te wijzen, dat die vervulling uitgesloten bleef. Een vaderschap-naar-het-lichaam scheen hier uitgesloten: want eerst kreeg hij maar geen zoon, en zowel in Sara als in Abraham was respectievelijk „de moeder”, „de vader” „*verstorven*”: alle statistieken van anderen, alle waarneming aangaande anderen constateerde: *het kán niet meer*. Er kwam maar geen kind, zoals het beloofd was: uit hem en Sara.

En toen er tóch nog een kind langs den wónder-, den belofteweg gekomen *wás*, Izaäk, en God met zoveel woorden had gezegd, dat uit dezen Izaäk, *en uit niemand anders*, hem het zaad-der-belofte (in het leven) geroepen zou worden, toen was hem het bevel gegeven, *juist dezen enige*, die toch met naam en toenaam genoemd was als zijn „stamhouder”, te doden, op een leeftijd, die hem nog niet huwbaar had doen worden. En, was zo tot tweemaal toe, het „lichamelijk” vaderschap over een uit zijn bloed gesproten volk, *menselijkerwijs* en „objectief” onmogelijk geworden, van een „geestelijk vaderschap” was, theoretisch gesproken, evenmin sprake: hij was een vreemdeling en bijwoner op aarde, niet in tel; en uit de verbanden, waarin hij een man-van-invloed had kunnen worden, opzettelijk weggehaald door God. Getrokken uit zijn land en uit zijn maag-schap.

En toch, – toch bleef Abraham vast vertrouwen. Hij geloofde in God, *die de dingen die niet zijn roept* (met een *scheppend* in-het-aan-zijn-roepen) *als zijnde*: geen grassprietje, dat God uit het niet-zijnde riep in het

Wegens omstandigheden ontbrak deze week de bijdrage voor de rubriek 'Uit de Schrift'. Daarom plaatsen we nu een schriftoverdenking van Dr. K. Schilder.

¹ Uit: Schriftoverdenkingen deel 3, pag. 513.

aanzijn. Als men nu met *alle* dingen verwezen wordt naar Genesis 1 : 1, waarom zou dan Abraham, hoewel er „niets was”, dat een „aanknopingspunt” kon zijn voor kind, of volk, wantrouwen aan de belofte? *Alle* dingen komen tenslotte op uit het niet, geroepen alleen door Gods *wil*; waarom dan zijn zoon-en-volk niet? Waarom zou Hij, die voor de *eerste* maal een „begin” *stelde*, niet *op elk moment van den tijd* wéér als den God-die-een-begin-*stelt* (in *absoluten* zin) zich wederom doen gelden?

En dan: hij geloofde in God, die de doden levend maakt. *Wat was dat?* Zoiets als „*historisch* geloof”, theoretisch, objectief, nl., dat er „*éens*” een opwekking der doden zijn zal? In onvoltooid *toekomenden* tijd? *Straks*? Om „de doden” – die massa mensen, die personen in *derden*-persoon-meervoud – uit hun graf te halen? Zo als Martha geloofde (Joh. 11 : 24)? Neen, Abrahams geloof, dat God het niet-zijnde roept als zijnde, was óók geen „historisch geloof” geweest: zo iets als het schrijven in een lesboekje voor de christelijke school: God heeft „*de wereld*” „uit niet” geschapen. HIJZELF was de man, in wien God een *absoluut begin* zou moeten maken: *en Sara eveneens*: „er was niets”, geen enkel aanknopingspunt voor een kind.

En zó was het nu ook met die levendmaking van de doden. Niet, dat „*er*” doden zullen opstaan, later, later, maar dat, *vandaag-of-morgen*, HIJZELF en Sara, *die „verstorvenen”*, die wandelende graven, zouden gaan „bloeien”, *dát* was Abrahams geloof.

Want zó alleen zal hij *vader* kunnen zijn van een volk, waarin Jahwe bekend is als de Máker van „chedasjah”, iets nieuws, en als die God, die doden leven doet, en die *armen* met goederen vervult, die woestijnen laat floreren, en die *den dood verslindt tot overwinning*. In dien geloofshandel was Abraham, gelijk ook Sara, *zélf* een dode, die ten leven was gebracht, toen hij dan tóch nog vader werd, en Sara heus nog moeder. En later, toen Jahwe hem opdroeg: steek nu dien knaap het mes in de keel, ook later overlei (Hebr. 11 : 19) Abraham: hij gaat wel dood straks, *maar hij wordt weer levend; zo vader, zo kind*; het is *mij* overkomen, het zal ook *hem* gebeuren: ik krijg hem uit den dood terug; *uit een graf is hij trouwens ook gekomen*.

En zó geloofde die man vást aan de beloften: de feiten hadden geen mogeljkheidsgrens in wat voorhanden was: *Gód* „stelde” het feit en zijn mogelijkheid in mogendheid.

Dat zijn dus dingen, die ons aangaan. Toen Hanna zong over God, die de dode Hanna had levend gemaakt, toen was ze Sara's dochter. Of liever: toen werd ze niet maar Abrahams kind genoemd in rechten, doch was ze het ook in wezen.

En wie heden niet maar Israël heten, doch ook Israël *zijn* zal, die moet ook zulke „practische” syllogismen spreken. Niet maar, dat God van anderen, objectief Vader is en wezen kan, en ook van mij het wel „zou kunnen” wezen of worden, doch dat Hij „*ook mijn*” Vader is, *dat* is geloof. Want wederom geboren worden, en geloven, dat is een leven hebben uit den dood; dat is: een graf zijn, dat ging bloeien. Het is zingen met de moeders Sara, Hanna en Maria (haar lofzang) van en uit de moederbelofte: Gen. 3 : 15: Ik zal ZETTEN!

K. Schilder

Jongeren en geloof

Er wordt vandaag de dag heel wat onderzocht in onze samenleving. Over de meest uiteen lopende onderwerpen zijn cijfermatige gegevens beschikbaar die enig inzicht geven in wat Nederlanders zijn, denken en doen. Vaak zijn die gegevens het resultaat van enquêtes: hoe groot is uw inkomen? bent u bezorgd over de ontwikkeling van de criminaliteit? gebruikt u koffie in een snelfiltermaling?

Het nut van sociaal onderzoek spreekt in veel gevallen vanzelf. Een fabrikant kan zijn productie beter afstemmen op de smaak van mogelijke klanten als hij daarover getalsmatige informatie heeft. Een overheid kan beter en gericht maatregelen treffen als zij inzicht heeft in wat er onder de mensen gaande is.

Zo lijkt het ook vanzelfsprekend dat het nuttig is eens wat meer systematisch te gaan onderzoeken wat kerkmensen over allerlei zaken denken en hoe ze op diverse terreinen (zeggen te) handelen. Ambtsdragers, ouders, onderwijsmensen, besturen van organisaties kunnen hun winst doen met dergelijke gegevens.

Mijns inziens bewijst het onderzoek dat onder gereformeerde jongeren is gehouden inderdaad z'n waarde.

Maar wie dacht dat het opstellen van een enquête gemakkelijk was (zo naïef waren de onderzoekers stellig niet), wordt wel uit de droom geholpen als hij zich eens verdiept in het onderzoeksverslag in 'Dienst'.

■ De waarde van het onderzoek

De onderzoekers hebben geprobeerd erachter te komen wat gereformeerde jongeren bezig houdt: waar maken ze zich druk over? Na een soort vóór-onderzoek hebben ze gericht gezocht naar de problemen waarmee jongeren zitten. En steeds is de vraag naar problemen gekoppeld aan vragen over gedrag. Bij voorbeeld wordt de vraag: luister je naar pop-muziek? gevolgd door de vraag: heb je hiermee ook problemen?

Verder is een serie vragen gesteld over geloof en kerk, o.a. met de bedoeling na te gaan of jonge mensen steun vinden in hun geloof als ze met problemen kampen. Ook is nog gevraagd of men persoonlijke problemen bespreekt met ouders, met vrienden en vriendinnen en met ambtsdragers.

Heel wat vragen zijn interessant. De antwoorden leren iets over de houding en het gedrag van jonge kerkleden.

Daarbij moet wel bedacht worden dat antwoorden op enquête-vragen noodzakelijkerwijs subjectief zijn. Dat is het geval als geïnformeerd wordt naar iemands mening over het één of ander. Maar dat geldt ook als gevraagd wordt hoe iets feitelijk is, b.v. hoe iemand zich gedraagt. Dus als iemand antwoordt dat hij 'weinig' alcohol gebruikt, dat er bij hem thuis 'heel veel' naar de televisie wordt gekeken, dat hij 'bijna nooit' met een dominee of een ouderling over zijn persoonlijke problemen praat en dat die zeldzame gesprekken 'nooit' helpen – om maar een paar voorbeelden te noemen, dan blijven deze typering subjectief. Ik bedoel niet dat de enquêteur misleid wordt door degene die hij ondervraagt, hoewel dit ondanks de verzekering dat het onderzoek anoniem is nooit kan worden uitgesloten. Nee, ook als de ondervraagde naar beste weten antwoordt, dan doet hij dat naar zijn beleving.

Dit maakt de enquête als onderzoeksinstrument niet onbruikbaar. Als maar wordt beseft dat deze onderzoeksmethode allereerst informatie oplevert over de wijze waarop de ondervraagden de werkelijkheid zien. Conclusies over die werkelijkheid zelf moeten steeds met een zeker voorbehoud worden omgeven.

Zoals gezegd heeft het onderzoek gegevens aan het licht gebracht die het overdenken waard zijn. Het meest in het oog springend is wellicht dat er jonge mensen in de kerk blijken te zijn die zeggen nauwelijks of helemaal niet te geloven of die bijbelse normen overtreden in hun omgang met 'vriend/meisje/verloofde'. Echter, hoe ver-

In een speciaal nummer van het blad 'Dienst' is een samenvattend verslag gepubliceerd van een onderzoek onder gereformeerde jongemensen (32e jaargang 1984, nr. 1). Na een begeleidend woord van ds. Kooij komen in deze brochure met de titel 'jongeren en geloof' twee van de onderzoekers aan het woord. Janneke van der Ploeg en Otto Wiersma geven in hoofdlijnen aan op welke manier het onderzoek is opgezet en welke resultaten het heeft gehad.

drietig dit ook is, verrassend kun je het niet noemen.

Ook niet verrassend is dat een deel van de ondervraagden zich – b.v. waar het gaat om dans of bioscoopbezoek – buiten de gereformeerde zede opstelt. Dit gegeven onderstreept nog eens het belang van een voortgaand gesprek over het karakter en over de waarde van die zede.

Ik wilde op een paar andere punten wijzen. In de eerste plaats op de *afstand* die er tussen jongeren en ouderen lijkt te bestaan. Hoewel verreweg de meeste jongeren zeggen goed met hun ouders te kunnen opschieten, antwoordt meer dan 60% van de ondervraagden dat er met ouders nooit of vrijwel nooit over persoonlijke problemen wordt gepraat. Meer dan 90% zegt nooit over persoonlijke moeilijkheden te spreken met een dominee of een ouderling.

Hier ligt een levensgroot probleem. Nu is het natuurlijk mogelijk af te dingen op deze conclusie: We moeten ook hier bedenken dat de gegeven antwoorden de subjectieve taxatie van de jongeren weergeven. Het is niet zo dat ouders die niet met hun kinderen over persoonlijke moeilijkheden praten, altijd tekort schieten in hun opvoedingstaak. Er zijn ook andere wegen. En ligt het niet voor de hand dat men gemakkelijker met leeftijdsgenoten spreekt dan met ouderen? Wat de ambtsdragers betreft, misschien hebben veel jongeren geen problemen van dien aard dat ze de behoefte zouden hebben daarover met dominee of ouderling te praten.

Toch blijven de getallen schrikbarend hoog. Het feit dat zoveel jonge mensen van hun ouders en van ambtsdragers geen rechtstreeks steun ervaren in moeilijkheden die ze wel degelijk hebben, dwingt tot bezinning.

In de tweede plaats citeer ik uit het verslag dat bijna de helft van de ondervraagden desgevraagd zegt 'het geloof in de kerk te theoretisch' te vinden. Dat die vraag zo gesteld is, zal wel een reden hebben in het vóór-onderzoek. Misschien werd dat woord 'theoretisch' spontaan door jongeren zelf gebruikt om aan te geven dat ze de kerk anders zouden willen hebben. Maar dan is het jammer dat in het eigenlijke onderzoek niet is geprobeerd wat duidelijker te maken wat daarmee bedoeld wordt. Ds. Kooij wijst er in zijn 'ten geleide' op dat de hang naar 'ervaring' en 'gevoel' niet mag worden uitgespeeld tegen de luisterhouding in het leven in het verbond. 'Luisteren naar Gods spreken is een verbondservaring van de eerste orde!' Je zou daarom aan die jongeren die het in de

kerk te theoretisch vinden, willen vragen wat ze bedoelen. Neigen ze ertoe het luisteren naar Gods Woord op een lager plan te zetten ten gunste van ervaring? Zo'n neiging zou verkeerd zijn. Of bedoelen ze dat in de kerk de verkondiging van het Woord of de gezamenlijke bestudering ervan wat meer persoonlijk zou moeten worden toegespitst? Déze wens heeft een heel ander karakter en lijkt mij alleszins legitiem. Ook als er – zoals in dit geval – veel te vragen overblijft, kan een uitkomst van de enquête toch zeker stof tot denken geven. En wellicht kan het gesprek tussen ouderen en jongeren erdoor worden gestimuleerd, zoals de onderzoekers zelf beogen (p. 7).

■ Kritische noten

De waarde van het onderzoeksproject 'jongeren en geloof' is in het voorgaande onderstreept door een paar punten uit de resultaten te noemen. Er zijn echter ook wel kritische kanttekeningen te plaatsen bij het onderzoek en bij het verslag in 'Dienst'.

Zo zijn sommige enquêtevragen nogal ongelukkig gesteld. Wie leest dat 12% van de ondervraagden 'ja' antwoordt op de vraag: 'is drugsgebruik ook een probleem voor je?' zou de indruk kunnen krijgen dat er nogal wat mensen zijn die drugs gebruiken of er moeilijk af kunnen blijven. Maar die indruk behoeft niet juist te zijn. De vraag kan ook worden opgevat als: vind je het problematisch als mensen drugs gebruiken?'

Een vergelijkbare onduidelijkheid schuilt in de vraag: 'vind je dat (echt)scheiding mag?'. Van de antwoorden luidt 37% 'ja'. Uit het verslag (p. 16) blijkt dat sommige mensen met hun 'ja' doelden op overspel als (bijbelse) grond voor een scheiding, terwijl anderen bij deze vraag klaarblijkelijk juist aan andere huwelijksmoeilijkheden dachten. Die 37% zegt dus niet zoveel.

Aan het begin van dit artikel zei ik al dat iedereen die dacht dat het gemakkelijk is een sociaal onderzoek op te zetten en uit te voeren zich maar eens in het rapport in 'Dienst' moet verdiepen om van die gedachte bevrijd te worden. Het is zelfs lang niet altijd gemakkelijk goede en ondubbelzinnige vragen te formuleren.

Toch zitten daar nog niet de grootste problemen. Die komen als onderzoekers verdergaande ambities hebben dan maar wat vragen te stellen en de antwoorden daarop te tellen, als ze hun onderzoek in het kader willen zetten van een theoretische probleemstelling.

Een voorbeeld kan dat misschien verduide-

lijken. Er bestaan al lange tijd allerlei soorten intelligentie-tests. Dergelijke tests bestaan uit verschillende vragen en opdrachten. De score van iemand die de test ondergaat, geeft dan een maat voor zijn intelligentie. Dit moge simpel lijken, in werkelijkheid schuilt in deze formulering een probleem. Want vraag eens: Wat is intelligentie eigenlijk? Hoe weet ik dat juist deze test inzicht geeft in de mate ervan? Een bevredigend antwoord is alles behalve gemakkelijk. Het begrip 'intelligentie' zou theoretisch moeten worden omschreven en wel in aansluiting bij de gangbare betekenis ervan. En verder zou aan-nemelijk moeten worden gemaakt dat deze vraag en dat opdrachtje uit de test inderdaad met dat begrip 'intelligentie' te maken hebben. Het is geen wonder dat sommige mensen de neiging hebben de vraagstelligen maar te ontlopen door te zeggen dat intelligentie per definitie niets anders is dan wat met zogenaamde intelligentietests wordt gemeten.

De onderzoekers in het project 'jongeren en geloof' hebben met soortgelijke vragen te maken als ze de antwoorden op de enquête-vragen willen opvatten als aanwijzing voor wat zij noemen 'religieuze volwassenheid'. Het verslag biedt een omschrijving van dit begrip. Religieuze volwassenheid is 'rijpheid van geloof van de jongere, die God kent, op Hem vertrouwt en z'n houvast vindt bij Christus' (p. 27). Maar dan komt het probleem: welke enquêtevragen geven nu houvast voor het taxeren van de mate van iemands 'religieuze volwassenheid'? Merkwaardigerwijs geeft het verslag in 'Dienst' helemaal geen antwoord op die vraag, ten-minste niet met zoveel woorden. In de loop van het betoog kan worden opgemaakt dat wordt aangenomen dat iemand religieus volwassener is naarmate hij zich zekerder toont in de antwoorden op ethische en gods-dienstige vragen. Dat het begrip in het verslag niet concreet aan de enquête wordt gekoppeld, zal wellicht samenhangen met het populaire karakter van dit verslag. In het eigenlijke onderzoeksrapport zal dat wel gebeurd zijn.

Maar als daarover duidelijkheid bestaat, begint pas de eigenlijke discussie! Houdt religieuze volwassenheid in dat er weinig problemen zijn, dat er weinig getwijfeld wordt? Moet elke zekerheid worden gezien als een bewijs van volwassenheid? En wat als iemand met veel vertoon van zekerheid een karikatuur van Christus maakt of ethische opvattingen verkondigt die in strijd zijn met de Bijbel?

De onduidelijkheid op dit punt wreekt zich b.v. waar gesproken wordt over het tijdstip van de openbare geloofsbelijdenis. Moet iemand religieus volwassen zijn als hij belijdenis doet? Zo ja, wat houdt dat dan in? De begripsbepaling van de onderzoekers zou dan betekenen dat mensen beter later belijdenis kunnen doen (p. 31). Maar een andere vertaling van 'religieuze volwassenheid' in enquêtevragen zou misschien tot een heel andere conclusie leiden.

Waar het hier eigenlijk om gaat is de noodzaak van een samenhangende visie op de ontwikkeling van het geloof in de verschillende fasen van het mensenleven. Op dit gebied is nog erg veel werk te doen. Vaak zal het niet mogelijk zijn hier aan te leunen tegen gangbare psychologische theorieën, zoals het onderzoeksverslag zelf ook zegt (p. 10). Maar dan moet er wel iets voor in de plaats komen. Ook terwille van sociaalwetenschappelijk onderzoek naar geloof en geloofs-beleving.

■ Mensen praten mee en tegen

Er is in onze kring sinds de publicatie van het onderzoeksverslag al heel wat over de conclusies ervan gesproken. Dat is een typisch kenmerk van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Wie zich wetenschappelijk bezighoudt met de *natuur*, hoeft niet bang te zijn dat zijn onderzoeksterrein ineens helemaal verandert als hij zijn bevindingen openbaar maakt. En dat is nu precies wat wel kan gebeuren met onderzoek onder *mensen*. Mensen praten mee en tegen. De bekendmaking van een correct beschreven stand van zaken kan mensen ertoe brengen te veranderen of juist stimuleren des te overtuigender bij het oude te blijven. Zo kan de uitslag van een enquête als die van Janneke van der Ploeg c.s. mensen doen schrikken, zodat over een poosje de situatie misschien anders is. Maar zo'n uitslag kan er ook toe leiden dat mensen bevestigd worden in een weg die ze tot dan toe aarzelend gingen, nl. als ze ontdekken dat anderen dezelfde weg bewandelen.

Sociale onderzoekers kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor wat ze vinden; hun taak is te registreren. Maar het behoort wel tot hun verantwoordelijkheid na te denken over de effecten van hun onderzoek en van de bekendmaking van de resultaten ervan.

Ik noem dit punt hier niet omdat het onderzoek 'jongeren en geloof' onverantwoord zou zijn. Maar toch stuit ook dit onderzoek op het signaleerde probleem.

Iemand die een enquête houdt en die daarmee alleen maar informatie wil verzamelen, zou het liefst willen dat de ondervraagde personen in geen enkel opzicht beïnvloed worden door het onderzoek. Een enquêtevraag moet eigenlijk niet worden opgevat als een vraag *van iemand*. De ondervraagde kan niet iets terug vragen, hij mag eigenlijk voor zichzelf ook geen enkele consequentie verbinden aan de manier waarop hem iets gevraagd wordt.

En dat lukt nooit. Zeker niet als het onderzoek binnen een zo kleine kring plaatsvindt als de enquête onder gereformeerde jongeren. De enquête-vragen worden dan toch als 'echte' vragen opgevat en aan de wijze van vragen wordt een zeker gezag toegekend. En dan kan b.v. een vraag naar gedrag dat tegen Gods wet ingaat (heel vaak/vaak/bijna nooit/nooit) een relativerende invloed hebben, die niet bedoeld of gewent is.

Bij de presentatie van een enquête in het kader van een sociaal onderzoek zouden wegen moeten worden gezocht om dit effect te vermijden.

Nog een complicatie dus. Alsof sociaal onderzoek al niet moeilijk genoeg was.

Toch meen ik dat ook deze kwestie aandacht moet hebben. Juist omdat serieus en zorgvuldig sociaal onderzoek ook binnen de kerk een nuttige bijdrage tot inzicht kan geven.

K. Veling

BOEKBESPREKING

Geloof en sociale wetenschap

Op 8 september 1983 gaf dr. K. Veling ter gelegenheid van de opening van de cursus aan de Theologische Hogeschool, Broederweg 15 te Kampen, een college, dat in de gedrukte tekst van de Kamper Bijdragen no. 25 als titel meekreeg: *Leven uit geloof als object van sociale wetenschap?*

Iets breder: Kan een leven uit geloof het voorwerp zijn van sociaal-wetenschappelijk, b.v. sociologisch, onderzoek?

Op het eerste horen kan men denken: Er is geen bezwaar de gestelde vraag bevestigend te beantwoorden. Het geloof heeft immers een belangrijke sociale dimensie. Wij leven in de gemeenschap van het gezin, in de gemeenschap van de kerk, daarbij ook in gemeenschap met het christelijk organisatie-leven, om de door God opgelegde taken in het maatschappelijke en politieke te vervullen. Je zou meteen willen zeggen: 'Dat alles kan wetenschappelijk, met name sociologisch-wetenschappelijk onderzocht worden'.

■ Bezwaren

Dr. Veling laat ons echter zien dat wij hier met ons ja niet zo haastig mogen zijn. Want van verschillende kant worden er bezwaren aangevoerd. De auteur noemt er twee.

In een artikel in het Ned. Dagblad van 2 april 1983 werd het gereformeerde leven getypeerd met behulp van het sociologisch begrip 'verzuiling'. Daartegen kwam een bezwaar van gereformeerde zijde (Ned. Dagblad van 20 april 1983): Is het niet onjuist om al de gereformeerde instellingen en organisaties louter sociologische verschijnselen te noemen, een puur menselijke zaak? Is het niet veel beter in principiële termen te blijven spreken over dat alles als opdracht en gave van God? De opbouw van het gereformeerde

De brochure 'jongeren en geloof' (speciaal nummer van 'Dienst') is te bestellen door overmaking van f 7,- op girorekening 5533736 ten name van Janneke van der Ploeg, Noorderbuitensingel 12, 9717 KK Groningen.

De Gereformeerde Kerk van Vlissingen zoekt voorziening in de Dienst des Woords op: 10 juni; 2, 9 en 16 sept.; 21 en 28 okt.; 11 en 18 nov.; 2 t/m 31 dec. 1984. Alle diensten v.m. en n.m. Graag reacties aan: P. van Beveren, tel. 01184-65699.

Geref. Kerk te Delft zoekt voorziening voor 15 en 22 juli en 5 augustus, en morgendiensten op 3/6, 10/6, 5/8, 19/8, 2/9 en 9/9. Gaarne contact met C. D. Goudappel, Maarten Trompstraat 20, tel. 015-56 66 11.

ADVERTENTIES:

ZIET U ER GEEN GAT MEER IN?

Behalve de rustgevende en kalmerende werking van onze plantaardige zenuwtabletjes, versterken zij ook het zenuwgestel. Ook bij langdurig gebruik geen gewenning! Kuur voor een maand 20,-

DROGISTERIJ SIKKING

BARREVOETESTRAAT 5
2011 WL HAARLEM
Tel. 023-312882/324606
Postgiro 190609

levensgeheel is toch niet uit de mens, ook niet uit de vrome mens, maar uit God die daartoe krachten en middelen schenkt?

Er zijn ook bezwaren van wetenschappelijke kant ingebracht. Vele sociale wetenschappers hebben dit standpunt: Er is geen reden om aan het geloof een speciale plaats te gunnen in het sociale en culturele leven. De godsdienst heeft stellig invloed in verschillende richtingen. Doch op haar beurt is godsdienst ook een produkt van o.a. sociale factoren. Geloof is een menselijk maaksel, uit bepaalde sociale en maatschappelijke omstandigheden te verklaren. Religie is dan wortel en vrucht.

De auteur merkt daarom o.m. op: 'Het is duidelijk dat een dergelijke sociaal-wetenschappelijke benadering niet te rijmen is met het geloof in God die zich openbaart en die door zijn Geest het geloof in mensenharten werkt'.

■ Denkweg

De vraag is nu: op welke manier zouden wij kunnen proberen wat meer licht te krijgen in deze kwestie? Dr. Veling denkt de volgende weg in het denken over deze zaak af te leggen.

Eerst wil hij stilstaan bij de argumentatie van twee auteurs (n.l. de hoogleraren A. W. Begemann en K. J. Popma), die kritisch staan tegenover een wetenschappelijke behandeling van de kerk. Conclusie zal zijn dat er voorwaarden moeten worden gesteld aan een wetenschappelijke benadering van de kerk, en – algemener – van het leven uit geloof. Dus: geen volstrekte afwijzing van wetenschappelijke behandeling.

Vervolgens zal de orator van eertijds enige globale opmerkingen maken over de godsdienstsociologie. Daarbij blijkt dat er binnen die tak van wetenschap grote verschillen bestaan over het onderzoek van geloof en leven uit het geloof. Hij illustreert dat met de korte weergave van de meningen bij drie sociale theoretici uit de allereerste fase van de ontwikkeling van de sociologie: Auguste Comte (1798-1857); Karl Marx (1818-1883) en Emile Durkheim (1858-1917). Bij alle drie is, hoewel onderling enigszins verschillend, echter de hoofdgedachte dat religie een produkt is van historische, sociale en economische factoren.

'Comte gaat uit van onvolwassen mensen in een onvolwassen samenleving. Marx constitueert het onderzoeksobject als de afspiegeling van een maatschappelijk tekort van de mens, zijn kennisideaal op dit punt is religie te verklaren uit economische en maatschappelijke factoren. Durkheim ziet godsdienst

als oriëntatie op de gemeenschap en hij probeert haar te begrijpen vanuit de functies die ze voor de samenleving heeft.'

't Gaat dus over de uitgangspunten van waaruit onderzoek en theorievorming vertrekken; over de niet-theoretische vooroordelen der sociale wetenschappen, met name de sociologische. Een van de belangrijkste hedendaagse godsdienstsociologen, prof. dr. P. Berger, heeft dit standpunt ingenomen: een religieuze vooronderstelling is schadelijk en daarom is iedere religieuze vooronderstelling onaanvaardbaar. Dat betekent niet dat Berger het bestaan van de religie ontkent. Integendeel, hij erkent de eigen en zelfstandige plaats van de religie. 'De maatschappij is geen absolute oorsprong van religie, immers de maatschappij is op haar beurt voortbrengsel van mensen.'

Toch is er bij Berger een innerlijke tegenstrijdigheid: zijn stelling is dat godsdienst een menselijk projectie is; maar dat is toch een 'a priori', een niet-theoretisch vooroordeel? En zo zien wij dat een onderzoeker, die zich gaat bezighouden met de herkomst van godsdiensten, niet ontkomt aan een positiekeuze die het karakter heeft van een 'a priori', een vooroordeel, konkreet: een geloofsvooroordeel. Neutraliteit of wat voor zodanig doorgaat is ook een geloof. 'Als er dan een tegenstelling ontstaat, dan staan niet wetenschap en geloof tegenover elkaar, maar *tweeërlei geloof*. Berger gelooft dat godsdienst een menselijke oorsprong heeft. Dat zij zo, maar deze positiekeuze ontnemt hem het recht anderen te verwijten dat ze een geloofsvooronderstelling in de wetenschap binnenbrengen.' Ook een empirische (vak-)wetenschap ontkomt niet aan een geloofsvooroordeel. Iedere wetenschapper moet kiezen!

■ Eigen mening

De 'denkweg' van dr. Veling loopt uit op enige opmerkingen over de grenzen van de sociaal-wetenschappelijke benadering van het leven uit geloof. 'Het is van belang die grenzen in het oog te houden. Daardoor wordt voorkomen dat beoefenaars van de sociale wetenschappen te ver reikende prenties gaan voeren, maar ook dat hun verwijten worden gemaakt als zij niet alles over hun object zeggen wat te zeggen is en wat misschien ook gezegd moet worden. De hiermee uitgezette route is nog lang niet overal gebaad. Daardoor wordt – naar ik hoop – het schetsmatige en voorlopige karakter van mijn uiteenzettingen verontschuldigd' (pag. 9).

Dr. Veling stelt zich voorzichtig op. Hij zegt

niet gauw ja of neen. Hij poogt eerst het terrein goed te leren kennen. De standpunten worden duidelijk getekend. De argumenten worden kritisch gewogen. De formuleringen, die wetenschappers presenteren, worden afgetast.

Wie mocht denken dat dr. Veling in het negatieve blijft steken en aan het positieve niet toekomt, zou zich vergissen. Bovendien, hier helpt het negatieve de weg voor het positieve banen. Boven kwam al een en ander daarvan in 't zicht. Want niet alleen aan het eind van het betoog maar ook aan het begin is er meteen een eigen mening, die voor het vervolg van het betoog bepalend is. We noemen enige zinnen die niet alleen negatief maar tevens ook positief blijk van een eigen mening geven.

Op bladz. 7 wordt van de benadering, die religie ziet als menselijk maaksel gezegd, dat een dergelijke sociaal-wetenschappelijke benadering niet te rijmen is met het geloof in God, die zich openbaart en die door zijn Geest het geloof in mensenharten werkt.

Wanneer prof. Begemann prof. Dooyeweerd kritiseert inzake de kerk, valt dr. Veling hem bij. Begemann betoogt dat het 'wezen' van de kerk een zaak is van Gods openbaring daarover. Want niet via de ontleding van haar funderings- en bestemmingsfunctie is dat 'wezen' te ontdekken. Over haar oorsprong en haar functies licht Gods openbaring ons in; wanneer de wetenschap via onderzoek het 'wezen' wil opsporen en verklaren, is dat een overschatting van de reikwijdte van dergelijke onderzoekingen; een overschatting van de wetenschap. Wanneer echter prof. Popma daaraan de gedachte verbindt dat de kerk niet sociologisch kan worden beschouwd en onderzocht, omdat zij 'bovenwerelds' is, dat is als 't ware boven de wereld uitsteekt, weert dr. Veling die gedachte af. De Heid. Cat. leert anders. De kerk is niet van de wereld doch wordt op deze aarde vergaderd. Kerk en religie zijn niet 'bovenwerelds' in die zin dat ze principieel ontoegankelijk zijn voor onderzoek. Mits maar wordt beseft – we herhalen het nog maar eens – dat de Schrift altijd het eerste en het laatste woord heeft over de aard en de betekenis van de kerk en over de norm voor het leven uit geloof" (pag. 12).

We zouden nog meer bewijzen kunnen voorbrengen, die ons bevestigen dat dr. Veling een eigen mening heeft wat de hoofdzaken betreft, een mening die als overtuiging in zijn christelijk geloof is ingebed. In de paragrafen 7 en 8 komt dat breeduit naar voren. Hij biedt daar de samenvatting van conclusies en een illustratie van theorievorming over ver-

zuiling, om te eindigen met een en ander over de grenzen van elke sociaal-wetenschappelijke benadering.

De laatste regels luiden:

'De christelijke gemeente en het levendmakend geloof in Christus zijn uit God. Wat we ervan zien, laat zich – ook wetenschappelijk – bestuderen. Maar het geheim ervan wordt langs die weg niet doorgrond. Dat geheim is de liefde van God, die is in Jezus Christus, onze Here, en die wordt verkondigd in de Schriften'.

■ Besluit

We komen tot een besluit. Onze waardering is dat dr. Veling ons een uitstekend college heeft gegeven. Het is een compact stuk werk. Het ligt in het verlengde van zijn vroegere werk over de grondslagen van de verschillende sociale wetenschappen, nader: de sociologie; zie o.a. het artikel 'Pretenties en motieven in de sociale wetenschappen. Elementen van een christelijke visie' (Radix jrg. 8 no. 2; april 1982) en zijn dissertatie in 1982: Methodologie en de grondslagen van een pluriforme sociologie.

Bij zijn promotie op 9 dec. '82 kwam één van zijn promotoren, prof. dr. L. Laeyendecker, met deze oppositie: in de dissertatie is er een religiebegrip, dat boven onze wetenschappelijke kennis uitgaat; zo'n overtuiging behoort in de wetenschap geen rol te spelen. Het 'hora' van de pedel verhinderde dr. Veling die fundamentele kritiek te beantwoorden (Ned. Dagblad van 11 dec. 1982). Het openingscollege van 8 sept. 1983 is in een bepaald opzicht het antwoord op de stelling van zijn promotor.

Het is noodzakelijk dat er sociologische studies als die van dr. Veling tot voorlichting verschijnen. De nog gangbare sociologie is nog weinig genegen aan het christelijk geloof een plaats in de sociale wetenschappen in te ruimen. Zie de uiting van Veling's promotor! Zelfs een christelijke filosofie als de calvinistische wijsbegeerte (de w. de w.) behoeft op onderhavig punt reformatie. Zie Begemann's oppositie tegen Dooyeweerd! Er is nog meer werk aan de sociologische winkel!

Joh. Francke

Spoorwijzer voor het Nederlandse onderwijs

Enkele maanden geleden verscheen bij uitgeverij Vijlbrief een boekje over het Nederlandse onderwijssysteem. Auteur is de Zuidhornse mavo-directeur, de heer S. J. Sietsma. Bedoeling van het boekje is om ouders en andere geïnteresseerden informatie te verschaffen over het ogenschijnlijke labyrint van scholen in ons land. Met het oogmerk verder, om een keus voor een bepaalde school of opleiding beter verantwoord te kunnen nemen.

Voor zover mij bekend is dit het eerste boekje, waarin vanuit een gereformeerde stellingname een systematisch overzicht van het Nederlandse schoolstelsel wordt gegeven. Alleen dat feit al maakt het boekje interessant en de moeite waard.

Sietsma's boek begint met een principiële stellingname t.a.v. opvoeding en onderwijs. Die stellingname brengt de auteur tot een positieve keuze voor bijzonder onderwijs en wel met name voor gereformeerd onderwijs. We zijn blij met deze stellingname en achten het van groot belang, dat de noodzaak van gereformeerd onderwijs door Sietsma zo duidelijk onder woorden wordt gebracht.

Als Sietsma na inleidende hoofdstukken afzonderlijk aandacht besteedt aan kleuteronderwijs, lager onderwijs, de diverse vormen van beroepsonderwijs, het algemeen vormend onderwijs en aan verdere studie loopt de principiële stellingname van de auteur voor gereformeerd onderwijs als een rode draad tussen de meer technische informatie over de diverse scholen door.

Graag willen we een aantal standpunten van de auteur met instemming aanhalen. Terecht

wijst Sietsma op het belang van gereformeerd kleuteronderwijs. Aangehouden wordt, dat de keuze voor een gereformeerde kleuterschool niet minder belangrijk is dan de keuze voor een gereformeerde lagere school. Waarbij wel te bedenken is, dat een 4-jarige niet naar school *moet*. M.a.w.: wat kan, vraagt de auteur, bij het ontbreken van geref. kleuteronderwijs binnen de plaatselijke kerkgemeenschap gedaan worden aan het zelf als ouders verzorgen van 'kleuteractiviteiten'? Om maar te zwijgen van het zelf opzetten van peuterspeelplaats-activiteiten.

In het hoofdstuk over het lager onderwijs vraagt Sietsma indringend aandacht voor de reeds door Waterink vóór de Tweede Wereldoorlog geuite kritiek op het klassikaal stelsel. Kritiek, die zeker nu de basisschool in 1985 wordt ingevoerd de moeite van het serieus overwegen waard is.

Na een hoofdstuk over het buitengewoon onderwijs komt het voortgezet onderwijs aan de orde. Belangrijk in die hoofdstukken is, dat Sietsma pleit voor een *positieve* keuze voor een bepaalde schoolsoort: je moet een kind niet naar een school zenden, omdat een andere school voor hem of haar te moeilijk, dus niet geschikt is. Maar je moet een kind naar een school sturen, omdat het daar met zijn of haar gaven en talenten het beste voorbereid kan worden voor de dienst in het Koninkrijk van God de Vader.

Een pedagogisch gezien belangrijke stellingname!

Sietsma vraagt ook aandacht voor de grote veranderingen waar kinderen die in de brugklas komen mee worden geconfronteerd. Andere sfeer, andere regels, leren gebruiken van je agenda, veel verschillende leraren. Wat doen ouders, om hun kinderen te helpen als ze vermoeid van indrukken en van de reis thuis komen? Heeft moeder dan inderdaad even tijd voor ze?

En, vraagt Sietsma, hoe zit het 's avonds? Het kind aan het huiswerk maken en pa en ma bij de buis?

De auteur voert een goed pleidooi, niet alleen voor het aanreiken van een wapenrusting op de gereformeerde scholen, maar vooral ook voor het *leren hanteren* van de aangereikte wapens. In dit verband vraagt de auteur, waarom godsdienst en kerkgeschiedenis zo vaak ondergesneeuwd raken door de druk van rapporten en van examens.

Naar onze mening geeft Sietsma in deze hoofdstukken verhelderende en goed leesbare informatie over de diverse vormen van voortgezet onderwijs die er zijn, over welke vakken je er krijgt en wat je met bepaalde

opleidingen kunt doen.

Het boek besluit met korte informatie over hoger beroepsonderwijs, onderwijs voor volwassenen, universitair onderwijs en over instellingen rond de school, als organisaties van besturen en onderwijsgegenden en schoolbegeleidingsdiensten.

Hebben we nog wensen bij het boek? Toch wel.

Allereerst: we hopen dat de auteur in de gelegenheid komt een herdruk te verzorgen. Dan moet beslist overwogen worden de informatie over het buitengewoon onderwijs uit te breiden. Nu is die informatie te summier.

Vervolgens: Sietsma's pleidooi voor een andere vorm van voortgezet onderwijs is duidelijk. Toch roept een sterke binding, zoals Sietsma doet, aan de thans in discussie zijnde plannen m.b.t. het Voortgezet basisonderwijs zeker vragen op. Te meer, daar de doelen van dat Voortgezet basisonderwijs zeker meer kritiek vragen, dan Sietsma geeft. We denken daarbij aan de doelstelling van verbreding van vormingsaanbod. Leidt dat inderdaad tot onderwijs, dat beter inspeelt op gaven en talenten van leerlingen? De kritiek van onderwijssociologen als Leune en Meynen bijv., die constateren dat verbreding van vormingsaanbod juist kinderen uit z.g. zwakkere milieus minder kansen geeft, had Sietsma voor te groot enthousiasme kunnen behoeden.

Tenslotte, maar dat is meer als compliment dan als kritiek aan de auteur bedoeld, de uitgever gaf toch wel een erg sobere uitvoering. De inhoud van het boek had wel een wat professioneler lay-out verdiend.

■ Waardering

Sietsma schreef een boeiend, goed leesbaar boek. De informatie is zinvol, zeker voor ouders, maar ook voor onderwijsgegenden. Sietsma's stellingname in principiële zaken is duidelijk en goed. Bij onderwijs-politieke stellingnames kriebelt hier en daar de tegenspraak. Als dat uitlokt tot gesprek, is dat winst.

Al met al: koop en lees.

R. de Boer

BOEKBESPREKING

'Opdat vervuld zou worden'

De emeritus-predikant J. W. Smitt heeft, op verzoek van de uitgever, een bundel preken het licht doen zien, onder de titel 'Immanuël: God met ons'. We kennen deze auteur reeds van zijn tweedelig boekwerk: 'Opdat vervuld zou worden', waarin hij op uitnemende wijze de vervullingscitaten in het evangelie naar Mattheüs exegetiseert. Zijn zorgvuldige tekstanalyse en heilshistorische verklaring vormen de bestanddelen voor een boeiende en verrassende Schriftstudie.

De nu verschenen prekenbundel is groten-deels homiletische uitwerking van dit exegetisch grondwerk. De eerste 5 van de in totaal 12 preken handelen over vervullingscitaten bij Mattheüs. Zo komt de Schriftstudie van de studeerkamer naar de preekstoel en naar de gemeente toe.

De preken zijn sterk exegetisch. Ze staan in deze tijd. De compositie is helder, getuige ook de themata. Alleen: de drie punten in de preek over Marc. 9 : 14-29 worden in zulke wijdlopige volzinnen weergegeven dat geen enkele kerkganger daaraan houvast zal hebben. Mij viel verder op dat op één na alle preken eindigen met een psalmvers. Een dergelijke consequente toepassing in de preekfinale lijkt me ongewenst: het bewerkt bij de hoorders een anti-climax.

De auteur heeft dit boek uitgegeven 'omdat er nog steeds een behoefte is aan 'leespreken' vooral bij vacante kerken', zoals hij in z'n introductie schrijft. Inderdaad zal de prekenbundel z'n weg wel vinden onder ons.

N.a.v. J. W. Smitt, 'Immanuël: God met ons', uitgave 'De Bronnenkoning', 9743 HG Groningen, Jadestraat 22.

C. J. Smelik

Uit het engels vertaald verscheen bij uitgeverij Novapress (Utrecht 1983) een paperback van de hand van Richard Walters: *Gelijk ook wij vergeven . . .* 'Dit boek wil u laten zien hoe vergeven het leven van sommige mensen heeft veranderd . . .'; de auteur schetst situaties, waarin vergeving een essentiële rol speelt en wil met dit boek de lezers praktisch helpen steeds meer vergevingsvol te leven. 96 pag. voor f 17,50.

Hal Lindsey schreef een nieuw boek, nu over de 'opname' van de gelovigen, zoals Paulus daarover spreekt in 1 Cor. 15 en 1 Thess. 4. Het thema van dit boek is, dat de gelovigen worden opgenomen vóór de Grote Verdrukking, waarover hij al eerder publiceerde. Lindsey bespreekt veel teksten rond dit thema en probeert met enkele schema's over Christus' dood, Zijn tweede komst, de opname, het duizendjarig rijk en de eeuwigheid zijn visie te verduidelijken. *De Heer tegemoet* werd uit 't engels vertaald en uitgegeven door Novapress uit Utrecht (1983), winkelprijs f 22,50.

Uitgeverij Stark-Textel verzorgde begin 1984, na werken over o.a. abortus en reageerbuisbaby nu een wat omvangrijker boek (214 pag.) van B. J. Zijl, *Het gezin*. Onder de norm van Gods Woord wil hij schrijven over huwelijk en gezin, over vragen als: wat zegt de bijbel over huwelijk, bruiloft, gezin en opvoeding wat is een christelijk huwelijk, hoe bereiden we voor op het huwelijk? Ook zaken rond kinderzeggen, kinderloosheid en seksuele opvoeding krijgen de aandacht. Twee hoofdstukken geven schetsen over de plaats van huwelijk en gezin in de geschiedenis en in de gesekulariseerde wereld. Dit boek kost f 23,50.

Bol, gemaakt van brons, is een kunstwerk dat staat achter het Provinciehuis in Zwolle. Het werd ontworpen door J. A. Fock van Coppelaar. (foto Rob Lengkeek)

doopvont

de aarde wordt getroost door water,
geen zondvloed maar een moederhand,
een vaderwenk op weg naar vrede

bolrond om te stromen, tastbaar
en meegaand, gelijk verdeeld
één brongetrouw oneindig lied

de zon mag schijnen om
de regenboog te toveren
rondom

lenze l. bouwers